Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ВІЗУАЛЬНА ПСИХОДІАГНОСТИКА

Методичні рекомендації до практичних занять
та самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
за спеціальністю 225 «Медична психологія»

Електронний ресурс

Харків – 2026

УДК 159.9.072(072)
В 42

Рецензенти:

В. В. Плохіх – доктор психологічних наук, професор кафедри загальної психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Т. В. Жванія – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням Науково-методичної ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 11 від 23 жовтня 2026 року)

Візуальна психодіагностика : методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 225 «Медична психологія» [Електронний ресурс] / уклад. Г. В. Павленко. – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2026. – (PDF 28 с.)

В 42

Методичні рекомендації складено для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 225 «Медична психологія». У виданні подано структуру дисципліни, зміст лекційного курсу, методичні розробки практичних занять, завдання для самостійної роботи, критерії оцінювання, перелік питань до підсумкового контролю та рекомендовану літературу.

УДК 159.9.072(072)

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2026
© Павленко Г. В., уклад., 2026

ЗМІСТ

ВСТУП **4**

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ **5**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ **6**

Практичне заняття 1. Методика клінічного спостереження та фіксація невербальних феноменів 6

Практичне заняття 2. Обличчя як об’єкт візуальної психодіагностики 7

Практичне заняття 3. Візуальна діагностика афективних станів: тривога та страх 8

Практичне заняття 4. Візуальні феномени депресивних та астенічних станів 8

Практичне заняття 5. Кінесика та пантоміміка 9

Практичне заняття 6. Проксеміка в медичній взаємодії: діагностика персонального простору 10

Практичне заняття 7. Сигнальні системи та вегетативні прояви в діагностиці 11

Практичне заняття 8. Психосоматичні маркери та тілесні прояви психологічного напруження 11

Практичне заняття 9. Візуальна діагностика розладів особистості 12

Практичне заняття 10. Невербальні ознаки агресії та імпульсивності 13

Практичне заняття 11. Психологічний аналіз зовнішнього вигляду 14

Практичне заняття 12. Паралінгвістика та екстралінгвістика як складові психологічного спостереження 14

Практичне заняття 13. Невербальна детекція нещирості у клінічному інтерв’ю 15

Практичне заняття 14. Візуальні маркери залежної поведінки та інтоксикації 16

Практичне заняття 15. Вікові особливості візуальної психодіагностики 16

Практичне заняття 16. Складання візуально-психологічного портрета пацієнта 17

САМОСТІЙНА РОБОТА **19**

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ **21**

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА **24**

ДОДАТКИ **26**

ВСТУП

Методичні рекомендації розроблено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Візуальна психодіагностика» та призначені для організації аудиторної та самостійної роботи здобувачів, формування єдиних вимог до ведення карти структурованого спостереження, виконання практичних завдань і підготовки до поточного та підсумкового контролю.

Мета дисципліни - формування у здобувачів вищої освіти теоретичних знань і практичних навичок застосування методів візуального психологічного спостереження та аналізу невербальних проявів поведінки, емоційних станів і психологічних особливостей людини у клінічній та медико-психологічній практиці, а також розвиток здатності до систематизації та інтерпретації візуальної інформації, формулювання обґрунтованих психологічних висновків із дотриманням професійно-етичних норм.

Завдання дисципліни:

– ознайомити здобувачів із теоретико-методологічними основами візуальної психодіагностики, її предметом, можливостями та обмеженнями у клінічній і медико-психологічній практиці;

– сформувати навички систематизованого спостереження та об'єктивної фіксації міміки, мікроекспресій, жестів, пози, ходи, зорового контакту, проксемічної поведінки та інших невербальних феноменів;

– розвинути вміння аналізувати візуальні прояви тривоги, стресу, депресивних, астенічних, агресивних та інших станів, а також особливості невербальної поведінки різних категорій пацієнтів;

– навчити розмежовувати безпосередньо спостережувані факти, їх психологічну інтерпретацію та попередні гіпотези, систематизувати дані та формулювати обґрунтовані висновки;

– сформувати професійно-етичні засади використання візуальної інформації та розуміння необхідності комплексного застосування різних методів психологічного обстеження.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

Лекція 1. Методологічні основи візуальної психодіагностики в клінічній та медичній практиці.

Візуальна психодіагностика як напрям прикладної психології. Предмет, завдання та основні поняття. Межі застосування візуальних методів у медичній та клінічній практиці. Етичні та деонтологічні норми використання візуальної інформації. Історичний розвиток фенотипологічних концепцій; концепції Е. Кречмера та В. Шелдона, можливості та обмеження їх використання у сучасній психології. Невербальна поведінка як джерело психологічної інформації: експресивна поведінка, кінесика, проксеміка, такесика, паралінгвістика. Феноменологічний підхід до спостереження. Розмежування фіксації симптомів та їх суб'єктивної інтерпретації.

Ключові поняття: візуальна психодіагностика, невербальна поведінка, кінесика, проксеміка, такесика, паралінгвістика, фенотипологія, феноменологічний опис.

Лекція 2. Візуальні маркери психопатології, соматизації та емоційних станів.

Обличчя та мікроекспресія як джерело психологічної інформації. Теорія П. Екмана та система FACS (Facial Action Coding System). Візуальні прояви базових емоцій та афективних станів. Візуальний портрет пацієнта у медичній психології. Моторні та соматичні прояви невротичних, депресивних і психотичних розладів. Візуальні критерії психологічного захисту та декомпенсації. Проблема визначення нещирості та обмеження невербальної детекції брехні. Очні сигнальні системи, зіничні рефлекси та вегетативні реакції як компоненти візуального спостереження.

Ключові поняття: базові емоції, FACS, рухова одиниця (Action Unit), мікроекспресія, соматизація, декомпенсація, вегетативні реакції.

Під час підготовки до практичних занять здобувачам рекомендується повторювати матеріал лекцій, оскільки вони формують понятійний апарат, на якому базується вся подальша практична робота.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичні заняття спрямовані на формування навичок структурованого спостереження, опису та психологічного аналізу візуальних і невербальних проявів поведінки. Кожне заняття будується за такою схемою:

1. Актуалізація знань (усне опитування за питаннями для підготовки) - 15–20 хв.

2. Демонстрація викладачем алгоритму спостереження або аналізу на прикладі фото- чи відеоматеріалу - 10–15 хв.

3. Виконання практичних завдань (індивідуально, у парах або малих групах) із заповненням карти спостереження - 30–35 хв.

4. Групове обговорення результатів, аналіз помилок інтерпретації - 15–20 хв.

5. Підсумок і оцінювання - 5 хв.

Усі записи в карті спостереження ведуться за принципом «факт → інтерпретація → гіпотеза»: спочатку фіксується те, що безпосередньо спостерігається («кутики губ опущені»), потім - можливе значення ознаки, і лише за наявності сукупності ознак - психологічна гіпотеза, що потребує перевірки іншими методами. Застосовуються лише відкриті навчальні бази зображень та відео, деперсоналізовані клінічні кейси або матеріали, щодо яких є згода осіб, які в них зображені.

Практичне заняття 1.

Методика клінічного спостереження та фіксація невербальних феноменів

Мета: опанувати принципи об’єктивного опису поведінки та структуру карти спостереження за пацієнтом під час первинного прийому.

Питання для підготовки:

1. Клінічне спостереження як метод психологічного дослідження: види, переваги, обмеження.

2. Принципи об’єктивного опису поведінки.

3. Розмежування фактів спостереження та психологічних інтерпретацій.

4. Структура карти спостереження під час первинного прийому.

5. Поняття базової лінії поведінки та способи її визначення.

Практичні завдання:

– Розподілити наведені викладачем твердження на факти спостереження та інтерпретації.

– Переглянути навчальний відеофрагмент первинної бесіди (3–5 хв) та заповнити карту спостереження (Додаток А).

– У парах порівняти заповнені карти, виявити розбіжності та їх причини.

Очікуваний результат: заповнена карта спостереження з чітким розмежуванням фактів і інтерпретацій.

Практичне заняття 2.

Обличчя як об’єкт візуальної психодіагностики

Мета: сформувати навички аналізу статичних і динамічних характеристик обличчя та розпізнавання базових емоційних експресій за системою FACS.

Питання для підготовки:

1. Статичні та динамічні характеристики обличчя. Симетрія та асиметрія обличчя.

2. Мімічна експресія та рухи мімічних м’язів.

3. Система FACS як інструмент аналізу мімічних проявів. Базові емоційні експресії.

4. Диференціація справжньої («дюшенівської») та соціальної посмішки.

5. Обмеження морфологічного аналізу обличчя у психологічній діагностиці.

Практичні завдання:

– Розпізнати базові емоції на фотографіях з баз JAFFE та RAVDESS, вказавши мімічні ознаки (рухові одиниці), на яких ґрунтується висновок.

– Порівняти зображення справжньої та соціальної посмішки і описати відмінності.

– Обговорити в групі, чому статичні риси обличчя не можуть бути підставою для висновків про особистість.

Очікуваний результат: таблиця «емоція - мімічні ознаки - рухові одиниці FACS» для шести базових емоцій.

Практичне заняття 3.

Візуальна діагностика афективних станів: тривога та страх

Мета: навчитися виявляти візуальні, моторні та вегетативні прояви тривоги, страху та гострої реакції на стрес.

Питання для підготовки:

1. Клініко-психологічні прояви тривожності.

2. Візуальні та моторні прояви емоційного напруження: м’язові затиски, тремор, зміни дрібної моторики.

3. Вегетативні прояви тривоги (гіпергідроз, зміна кольору шкіри, дихання).

4. Невербальні маркери страху.

5. Особливості поведінки людини під час панічної атаки та гострої реакції на стрес.

Практичні завдання:

– Проаналізувати навчальні відеофрагменти з експресією страху та тривоги, зафіксувати мімічні, моторні та вегетативні ознаки.

– Розібрати клінічний випадок гострої реакції на стрес і визначити, які ознаки вимагають негайної реакції фахівця.

– Розпочати складання порівняльної таблиці «тривога - страх - гостра реакція на стрес» (завершується в межах самостійної роботи № 3).

Очікуваний результат: карта спостереження з фіксацією тривожних проявів за модальностями.

Практичне заняття 4.

Візуальні феномени депресивних та астенічних станів

Мета: опанувати розпізнавання мімічних, постуральних і рухових проявів депресивних і астенічних станів та меж їх інтерпретації.

Питання для підготовки:

1. Візуальні та поведінкові прояви депресивних станів.

2. Постуральні ознаки гіпотимії та психомоторної загальмованості (опущені плечі, сповільнення ходи, гіпомімія).

3. Мімічні патерни депресивних станів. «Складка Верагута» та особливості її інтерпретації.

4. Візуальні маркери астенічного синдрому та психофізіологічного виснаження.

5. Відмежування депресивних ознак від проявів втоми, соматичних захворювань і побічної дії ліків.

Практичні завдання:

– Порівняти відеофрагменти бесід з пацієнтами з депресивним і астенічним станом, скласти перелік спільних і відмінних ознак.

– Для кожної виявленої ознаки зазначити альтернативні пояснення (втома, біль, соматичний стан).

– Дискусія: чи можна вважати «складку Верагута» достатньою ознакою депресії.

Очікуваний результат: порівняльний перелік візуальних маркерів депресивних і астенічних станів із зазначенням меж інтерпретації.

Практичне заняття 5.

Кінесика та пантоміміка (4 год)

Мета: сформувати навички комплексного аналізу постави, ходи, рухової активності та жестикуляції.

Питання для підготовки:

1. Кінесика як напрям дослідження невербальної поведінки.

2. Постава та її психологічне значення. Особливості ходи та моторної координації.

3. Зміни рухової активності при різних психологічних та психосоматичних станах.

4. Основні види жестів: ілюстратори, адаптори, емблеми, регулятори.

5. Автоконтактні жести та їх зв’язок із внутрішньою напругою.

Практичні завдання:

– *Перша пара (2 год).* Порівняльний аналіз відеозаписів ходи та постави; опис темпу, амплітуди та координації рухів без оцінних суджень.

– *Друга пара (2 год).* Парне інтерв'ю (10 хв) з подальшою фіксацією жестів партнера за класифікацією П. Екмана і В. Фрізена; виявлення автоконтактних жестів і ситуацій, у яких вони виникають.

– Складання «пантомімічного профілю» особи з обов'язковим урахуванням базової лінії поведінки.

Очікуваний результат: пантомімічний профіль і розділ «Кінесика» карти спостереження.

Практичне заняття 6.

Проксеміка в медичній взаємодії: діагностика персонального простору (2 год)

Мета: навчитися оцінювати просторову поведінку пацієнта та враховувати проксемічні характеристики у професійній взаємодії.

Питання для підготовки:

1. Поняття проксеміки та персонального простору.

2. Основні види міжособистісної дистанції: інтимна, особиста, соціальна.

3. Особливості вибору дистанції та просторового розташування пацієнтом.

4. Візуальні прояви довіри, пасивності, агресивності та підозрілості в просторовій поведінці.

5. Організація простору кабінету медичного психолога.

Практичні завдання:

– Рольова вправа «перший контакт»: фіксація дистанції, кута розташування та їх динаміки протягом бесіди.

– Аналіз схем розташування учасників консультації та їх впливу на взаємодію.

– Обговорення культурних і індивідуальних відмінностей у виборі дистанції.

Очікуваний результат: розділ «Проксеміка» карти спостереження та рекомендації щодо організації простору бесіди.

Практичне заняття 7.

Сигнальні системи та вегетативні прояви в діагностиці (2 год)

Мета: навчитися спостерігати та описувати патерни зорового контакту і вегетативні реакції, критично оцінювати популярні концепції їх інтерпретації.

Питання для підготовки:

1. Зоровий контакт як компонент невербальної поведінки.

2. Патерни зорового контакту: уникання погляду, фіксований погляд, частота кліпання.

3. Вегетативні прояви емоційного напруження: гіперемія, збліднення, пульсація судин, зміна розміру зіниць.

4. Очні та вегетативні реакції у контексті стресу, больового синдрому та виснаження.

5. Критичний аналіз концепції «очних ключів доступу».

Практичні завдання:

– Спостереження за зоровим контактом у діадній взаємодії: тривалість, частота та напрям погляду під час слухання і говоріння.

– Аналіз відеокейсів з різними типами зорового контакту та фіксація вегетативних ознак.

– Проблемна дискусія: чи є наукові підстави для використання «очних ключів доступу» у діагностиці.

Очікуваний результат: розділ «Зоровий контакт і вегетативні реакції» карти спостереження.

Практичне заняття 8.

Психосоматичні маркери та тілесні прояви психологічного напруження (2 год)

Мета: ознайомитися з візуальними проявами тілесного напруження та сформувати критичне ставлення до тілесно-орієнтованих концепцій.

Питання для підготовки:

1. Візуальні прояви психосоматичних станів.

2. Поняття «м’язового панцира» у концепціях В. Райха та А. Лоуена.

3. Аналіз тілесних зон: очної, оральної, шийної, грудної, діафрагмальної, черевної та тазової.

4. Візуальний аналіз постави та тілесних блоків.

5. Можливості та обмеження використання тілесних проявів у психологічній діагностиці.

Практичні завдання:

– Аналіз навчальних фотоматеріалів постави за тілесними зонами з описом спостережуваних ознак напруження.

– Робота в малих групах: складання таблиці «положення концепції Райха–Лоуена - наявні емпіричні дані - межі застосування».

– Обговорення випадків, коли тілесні прояви потребують направлення пацієнта на медичне обстеження.

Очікуваний результат: опис тілесних проявів напруження за зонами та критична оцінка можливостей їх інтерпретації.

Практичне заняття 9.

Візуальна діагностика розладів особистості (2 год)

Мета: ознайомитися з особливостями невербальної поведінки осіб із розладами особистості та межами діагностичних висновків за візуальними ознаками.

Питання для підготовки:

1. Особливості невербальної поведінки осіб із розладами особистості.

2. Візуальні прояви дистанційованості, емоційної холодності та атипової експресії.

3. Демонстративність, експресивність та маніпулятивні прояви поведінки.

4. Затисненість, залежність та особливості просторової поведінки.

5. Чому розлад особистості не може бути встановлений лише за візуальними ознаками.

Практичні завдання:

– Аналіз клінічних кейсів: фіксація особливостей самопрезентації, експресії та міжособистісної взаємодії.

– Для кожного кейсу сформулювати гіпотезу та визначити, які додаткові методи необхідні для її перевірки.

– Дискусія про ризики стигматизації пацієнтів за ознаками поведінки.

Очікуваний результат: письмовий аналіз кейсу за схемою «факт → інтерпретація → гіпотеза → методи перевірки».

Практичне заняття 10.

Невербальні ознаки агресії та імпульсивності (2 год)

Мета: навчитися розпізнавати візуальні ознаки зростання емоційного збудження, оцінювати ризик агресивної та аутоагресивної поведінки і діяти за алгоритмом безпечної професійної поведінки.

Питання для підготовки:

1. Поняття агресивної та імпульсивної поведінки. Візуальні прояви активної та пасивної агресії.

2. Зміни міміки, погляду, положення тіла та м’язового тонусу (стиснення щелеп, зміни дихання, напруження кінцівок).

3. Візуальні ознаки зростання емоційного збудження.

4. Оцінка потенційного ризику аутоагресивної поведінки.

5. Алгоритм безпечної професійної поведінки медичного психолога при виявленні ознак зростаючої агресії.

Практичні завдання:

– Аналіз відеофрагментів із поступовим зростанням збудження: визначення етапів ескалації та характерних для них ознак.

– Рольова гра: відпрацювання прийомів деескалації (дистанція, поза, темп і гучність мовлення, положення відносно виходу).

– Складання пам’ятки «Алгоритм дій при ознаках зростаючої агресії».

Очікуваний результат: схема етапів ескалації агресії з візуальними маркерами та алгоритм дій фахівця.

Практичне заняття 11.

Психологічний аналіз зовнішнього вигляду (2 год)

Мета: навчитися описувати зовнішній вигляд як компонент самопрезентації та можливий індикатор психічного стану без стереотипних інтерпретацій.

Питання для підготовки:

1. Зовнішній вигляд як компонент самопрезентації. Психологічне значення стилю одягу, зачіски, макіяжу та аксесуарів.

2. Вплив соціальних, культурних та ситуативних чинників на вибір зовнішнього вигляду.

3. Ознаки нехтування особистою гігієною та охайністю. Особливості зовнішнього вигляду при різних психологічних станах.

4. Татуювання та пірсинг як елементи самопрезентації.

5. Ризики стереотипної та надмірної психологічної інтерпретації зовнішності.

Практичні завдання:

– Складання нейтрального опису зовнішнього вигляду за навчальним фотоматеріалом (без оцінних слів).

– Аналіз кейсу зміни зовнішнього вигляду пацієнта в динаміці стану.

– Дискусія про межу між індивідуальним стилем і клінічно значущою ознакою.

Очікуваний результат: розділ «Зовнішній вигляд» карти спостереження, викладений нейтральною описовою мовою.

Практичне заняття 12.

Паралінгвістика та екстралінгвістика як складові психологічного спостереження (2 год)

Мета: сформувати навички фіксації та аналізу паралінгвістичних і екстралінгвістичних характеристик мовлення у зв’язку з іншими невербальними проявами.

Питання для підготовки:

1. Поняття паралінгвістики та екстралінгвістики.

2. Темп, тембр, висота та гучність голосу як показники емоційного стану.

3. Паузи, зітхання, сміх, покашлювання та інші особливості мовленнєвої поведінки.

4. Співвідношення мовленнєвих та невербальних проявів.

5. Ознаки мовного та моторного розгальмування; особливості мовленнєвої та поведінкової загальмованості.

Практичні завдання:

– Аналіз аудіозаписів бази RAVDESS: визначення емоції лише за голосом, потім - за відео та порівняння точності.

– Парна вправа: фіксація темпу, пауз і гучності мовлення партнера під час розповіді на нейтральну та емоційно значущу тему.

– Заповнення розділу «Мовлення та голос» карти спостереження.

Очікуваний результат: паралінгвістичний профіль та висновок щодо конгруентності мовленнєвих і невербальних проявів.

Практичне заняття 13.

Невербальна детекція нещирості у клінічному інтерв'ю (2 год)

Мета: опанувати аналіз конгруентності вербальних і невербальних повідомлень та усвідомити наукові обмеження невербальної детекції нещирості.

Питання для підготовки:

1. Поняття нещирості та приховування інформації.

2. Витік інформації та мікроекспресії.

3. Конгруентність та інконгруентність вербальних і невербальних повідомлень.

4. Симуляція, дисимуляція та аггравація: визначення та клінічне значення.

5. Недопустимість ототожнення окремої поведінкової ознаки з нещирістю.

Практичні завдання:

– Аналіз уповільнених відеофрагментів: виявлення розбіжностей між змістом висловлювання та мімічною, жестовою чи голосовою реакцією.

– Розбір клінічних випадків із підозрою на симуляцію або дисимуляцію: які дані необхідні для обґрунтованого висновку.

– Дискусія за матеріалами наукових досліджень точності виявлення брехні за невербальними ознаками.

Очікуваний результат: протокол аналізу конгруентності з обов'язковим зазначенням альтернативних пояснень виявлених розбіжностей.

Практичне заняття 14.

Візуальні маркери залежної поведінки та інтоксикації (2 год)

Мета: ознайомитися із зовнішніми та поведінковими проявами залежності, інтоксикації та абстиненції, а також із межами їх психологічної інтерпретації.

Питання для підготовки:

1. Особливості візуального спостереження за особами з адиктивною поведінкою.

2. Зовнішні та поведінкові прояви алкогольної та наркотичної залежності.

3. Особливості поведінки при різних видах інтоксикації; зміни дрібної моторики, мімічного тонусу та психомоторного стану.

4. Візуальні прояви абстинентного синдрому.

5. Особливості професійного спостереження під час консультації; межі психологічної інтерпретації.

Практичні завдання:

– Аналіз деперсоналізованих клінічних кейсів: виділення візуальних ознак, що можуть свідчити про інтоксикацію чи абстиненцію.

– Диференціація: які інші стани (соматичні, неврологічні, побічна дія ліків) можуть мати подібні прояви.

– Обговорення дій психолога, якщо пацієнт прийшов на консультацію з ознаками інтоксикації.

Очікуваний результат: перелік візуальних маркерів із зазначенням станів для диференціації.

Практичне заняття 15.

Вікові особливості візуальної психодіагностики (4 год)

Мета: навчитися враховувати вікові особливості невербальної поведінки та розмежовувати нормативні вікові прояви і потенційно значущі ознаки.

Питання для підготовки:

1. Вікові особливості невербальної поведінки.

2. Специфіка візуального спостереження залежно від етапу психічного розвитку.

3. Особливості моторної, мімічної та комунікативної поведінки дітей, підлітків, дорослих і людей похилого віку.

4. Візуальні прояви гіперактивності та дефіциту уваги.

5. Розмежування нормативних вікових змін і можливих ознак когнітивного зниження.

Практичні завдання:

– *Перша пара (2 год).* Аналіз відеоматеріалів поведінки дітей і підлітків: фіксація рухової активності, утримання уваги, зорового контакту; обговорення нормативних і ненормативних проявів.

– *Друга пара (2 год).* Аналіз кейсів людей похилого віку: визначення візуальних та поведінкових ознак, що потребують поглибленого нейропсихологічного обстеження.

– Складання порівняльної таблиці «віковий період - нормативні прояви - ознаки, що потребують уваги».

Очікуваний результат: порівняльна таблиця вікових особливостей невербальної поведінки.

Практичне заняття 16.

Складання візуально-психологічного портрета пацієнта (2 год)

Мета: інтегрувати дані спостереження за всіма модальностями в цілісний візуально-психологічний портрет пацієнта з обґрунтованими гіпотезами.

Питання для підготовки:

1. Принципи комплексного аналізу візуальної інформації.

2. Синтез результатів спостереження за модальностями: обличчя, тіло, хода, мовлення, зоровий контакт, проксемічна поведінка.

3. Роль базової лінії поведінки у формуванні висновків.

4. Формування психологічних гіпотез на основі сукупності спостережуваних ознак.

5. Структура візуально-психологічного портрета та етика формулювання висновку.

Практичні завдання:

– Індивідуальний аналіз навчального відеокейсу первинної бесіди із заповненням усіх розділів карти спостереження.

– Складання візуально-психологічного портрета за схемою (Додаток Б).

– Захист портрета в групі та взаємне рецензування: чи відокремлені факти від інтерпретацій, чи достатньо обґрунтовані гіпотези.

Очікуваний результат: завершений візуально-психологічний портрет пацієнта з попередніми гіпотезами та рекомендаціями щодо подальшого обстеження.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота передбачає опрацювання наукової та навчальної літератури, аналіз відео- та фотоматеріалів, клінічних кейсів, підготовку порівняльних таблиць і протоколів структурованого спостереження. Кожне завдання розраховане на 5 академічних годин. Результати подаються у письмовій формі (або через LMS Moodle) до відповідного практичного заняття та враховуються під час поточного оцінювання.

Таблиця 1. Завдання для самостійної роботи

№	Тема та зміст завдання	Форма звітності	До заняття
1	Методологічні засади візуальної психодіагностики: сучасні підходи, можливості та обмеження спостереження, етичні ризики інтерпретації	Аналітичний огляд (3–4 с.)	1
2	Клінічне спостереження та його фіксація: розроблення карти структурованого спостереження, складання протоколу, формулювання попередніх гіпотез	Власна карта спостереження і заповнений протокол	1–2
3	Візуальна діагностика емоційних станів: мімічні та невербальні прояви тривоги, страху, гострої реакції на стрес	Порівняльна таблиця	3
4	Візуальні прояви депресивних та астенічних станів: мімічні, постуральні та рухові ознаки із зазначенням меж інтерпретації	Таблиця «ознака - можливе значення - альтернативні пояснення»	4
5	Кінесика, пантоміміка та проксеміка: аналіз жестів, пози, рухової активності та просторової поведінки пацієнта	Протокол аналізу навчального відео	5–6
6	Вегетативні та психосоматичні прояви напруження: очні та вегетативні реакції, критична оцінка тілесно-орієнтованих концепцій	Критичний огляд джерел (3–4 с.)	7–8
7	Візуальні прояви особистісних і поведінкових порушень: розлади особистості, агресивність, імпульсивність; межі діагностичних висновків	Аналіз кейсу за схемою «факт → інтерпретація → гіпотеза»	9–10
8	Зовнішність і паралінгвістичні прояви: зовнішній вигляд, голос, темп мовлення, паузи та інші екстралінгвістичні характеристики	Нейтральний опис і паралінгвістичний профіль	11–12

№	Тема та зміст завдання	Форма звітності	До заняття
9	Невербальні прояви нещирості та залежної поведінки: критичний аналіз можливостей детекції нещирості, візуальні прояви залежності та інтоксикації	Аналітичний огляд з опорою на наукові джерела	13–14
10	Вікові особливості та комплексний портрет: розмежування нормативних вікових проявів і значущих ознак, складання візуально-психологічного портрета	Візуально-психологічний портрет (Додаток Б)	15–16

Вимоги до виконання:

– у всіх письмових роботах факти спостереження чітко відокремлюються від інтерпретацій і гіпотез;

– аналітичні огляди містять не менше ніж 3 наукові джерела, оформлені відповідно до чинних вимог бібліографічного опису;

– для аналізу використовуються лише відкриті навчальні бази або матеріали, надані викладачем; фото чи відео сторонніх осіб без їхньої згоди не допускаються;

– у разі використання технологій штучного інтелекту здобувач декларує їх відповідно до правил, викладених у розділі 8.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Предмет, завдання та основні поняття візуальної психодіагностики.

2. Межі застосування візуальних методів у медичній та клінічній практиці.

3. Етичні та деонтологічні норми використання візуальної інформації.

4. Концепції Е. Кречмера та В. Шелдона: можливості та обмеження в сучасній психології.

5. Структура невербальної поведінки: кінесика, проксеміка, такесика, паралінгвістика.

6. Феноменологічний підхід до спостереження. Розмежування фіксації симптомів та їх інтерпретації.

7. Теорія базових емоцій П. Екмана. Система FACS.

8. Мікроекспресії як джерело психологічної інформації та обмеження їх аналізу.

9. Моторні та соматичні прояви невротичних, депресивних і психотичних розладів.

10. Візуальні критерії психологічного захисту та декомпенсації.

11. Клінічне спостереження як метод психологічного дослідження. Принципи об’єктивного опису поведінки.

12. Структура карти спостереження за поведінкою пацієнта під час первинного прийому.

13. Базова лінія поведінки: поняття та способи визначення.

14. Статичні та динамічні характеристики обличчя. Симетрія та асиметрія обличчя.

15. Диференціація справжньої та соціальної посмішки.

16. Обмеження морфологічного аналізу обличчя у психологічній діагностиці.

17. Візуальні, моторні та вегетативні прояви тривожності.

18. Невербальні маркери страху. Поведінка під час панічної атаки та гострої реакції на стрес.

19. Візуальні та поведінкові прояви депресивних станів. Постуральні ознаки гіпотимії.

20. «Складка Верагута» та особливості її інтерпретації.

21. Візуальні маркери астенічного синдрому та психофізіологічного виснаження.

22. Постава, хода та моторна координація як показники психологічного стану.

23. Класифікація жестів: ілюстратори, адаптори, емблеми, регулятори. Автоконтактні жести.

24. Проксеміка: види міжособистісної дистанції та їх значення в медичній взаємодії.

25. Зоровий контакт: патерни та їх зв'язок із емоційним станом.

26. Вегетативні прояви емоційного напруження. Критичний аналіз концепції «очних ключів доступу».

27. Поняття «м'язового панцира» (В. Райх, А. Лоуен): зміст і межі діагностичного застосування.

28. Особливості невербальної поведінки осіб із розладами особистості.

29. Візуальні прояви активної та пасивної агресії. Ознаки зростання емоційного збудження.

30. Оцінка ризику аутоагресивної поведінки.

31. Алгоритм безпечної професійної поведінки медичного психолога при ознаках зростаючої агресії.

32. Зовнішній вигляд як компонент самопрезентації. Ознаки нехтування особистою гігієною.

33. Ризики стереотипної та надмірної психологічної інтерпретації зовнішності.

34. Паралінгвістичні та екстралінгвістичні характеристики мовлення в психологічному спостереженні.

35. Конгруентність та інконгруентність вербальних і невербальних повідомлень.

36. Симуляція, дисимуляція та аггравація: визначення та прояви у клінічній бесіді.

37. Обмеження невербальної детекції брехні.

38. Візуальні маркери залежної поведінки, інтоксикації та абстинентного синдрому.

39. Вікові особливості невербальної поведінки. Візуальні прояви гіперактивності та дефіциту уваги; ознаки когнітивного зниження.

40. Структура та принципи складання візуально-психологічного портрета пацієнта.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Розов В. І. Психологічний аналіз прикладних теорій породження та виявлення брехні. Габітус. 2025. Вип. 75, т. 2. С. 54–60.
2. Ekman P., Friesen W. V. Facial Action Coding System: Manual. Palo Alto, CA : Consulting Psychologists Press, 1978.
3. Ekman P. Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life. New York : Henry Holt, 2003.

Допоміжна література

1. Асанова А., Хаустова О. Типові складні ситуації у взаємодії лікар-пацієнт в залежності від особистісних особливостей і психічного стану реагування пацієнта. *Психосоматична медицина та загальна практика.* 2018. Т. 3, № 3.
2. Іоффе М. В. Психологічні аспекти жестикуляції та ролі жестів в управлінській діяльності керівників. *Психологічний часопис* (випуск 4, 2023). С. 1–5.
3. Михальчук Ю. О. Вербальні, паравербальні та невербальні засоби спілкування психолога-консультанта. *Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Серія: Педагогіка та психологія.* 2025. № 3. С. 200–206.
4. Ambrosen K. S., Lemvigh C. K., Nielsen M. Ø. et al. Using computer vision of facial expressions to assess symptom domains and treatment response in antipsychotic-naïve patients with first-episode psychosis. *Acta Psychiatrica Scandinavica.* 2025. Vol. 151, No. 3. P. 270–279.
5. Cowan T., Masucci M. D., Gupta T. et al. Computerized analysis of facial expressions in serious mental illness. *Schizophrenia Research.* 2022. Vol. 241. P. 44–51.
6. Dimic S., Wildgrube C., McCabe R. et al. Non-verbal behaviour of patients with schizophrenia in medical consultations - a comparison with depressed patients and association with symptom levels. *Psychopathology.* 2010. Vol. 43, No. 4. P. 216–222.

7. Ghafarfaraji S. AI-based recognition of facial and micro-expressions for the diagnosis of mental and neurological disorders: a systematic review. *BMC Psychiatry.* 2025. Vol. 26, No. 1. P. 78.
8. Mandal M. K., Habel U., Gur R. C. Facial expression-based indicators of schizophrenia: evidence from recent research. *Schizophrenia Research.* 2023. Vol. 252. P. 335–344.
9. Mineur L., Heide M., Eickhoff S. et al. Analysis of facial expressions recorded from patients during psychiatric interviews. *medRxiv.* 2024.
10. Ren X., Su S., Jiang W. et al. Reliability and validity of facial expression recognition in the screening of generalized anxiety disorder. *Journal of Affective Disorders.* 2025. Vol. 369. P. 538–546.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. https://www.nbuv.gov.ua - Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

2. https://npu.edu.ua - Електронна бібліотека Українського державного університету імені М. П. Драгоманова.

3. https://zenodo.org/records/14974867 - JAFFE - набір даних про міміку японських жінок (Japanese Female Facial Expression Database); використовується на занятті 2.

4. https://zenodo.org/records/1188976 - RAVDESS - аудіовізуальна база даних емоційного мовлення та співу (Ryerson Audio-Visual Database of Emotional Speech and Song); використовується на заняттях 2 і 12.

5. https://progestalt.com.ua/emotional_intelligence/ - Тренажер емоційного інтелекту - для самостійного тренування розпізнавання емоцій.

ДОДАТКИ

Додаток А. Карта структурованого спостереження

Здобувач Група Дата

Об’єкт спостереження (код кейсу / відео)

Умови спостереження (ситуація, тривалість):

Модальність	Факт спостереження (що саме видно / чутно)	Відхилення від базової лінії	Можлива інтерпретація	Альтернативні пояснення
Зовнішній вигляд				
Обличчя та міміка				
Зоровий контакт				
Поза та постава				
Жести та рухова активність				
Хода та координація				
Проксеміка (дистанція, розташування)				
Вегетативні прояви				
Мовлення та голос				
Конгруентність вербальних і невербальних проявів				

Ознаки, що потребують негайної уваги (ризик агресії, аутоагресії, інтоксикації, гострого стану):

Додаток Б. Схема візуально-психологічного портрета пацієнта

1. **Загальні відомості:** вік, стать, ситуація спостереження, джерело даних (відео, первинна бесіда тощо).

2. **Базова лінія поведінки:** як пацієнт поводиться на початку бесіди або під час обговорення нейтральних тем.

3. **Опис за модальностями:** стислий фактичний опис за розділами карти спостереження (Додаток А).

4. **Динаміка:** як змінювалася поведінка під час бесіди, у зв’язку з якими темами чи подіями.

5. **Сукупності ознак:** які ознаки з різних модальностей узгоджуються між собою, а які суперечать одна одній.

6. **Попередні психологічні гіпотези:** сформульовані як припущення («можна припустити…»), із зазначенням ознак, на яких вони ґрунтуються.

7. **Обмеження висновків:** чинники, що могли вплинути на спостережувану поведінку (соматичний стан, культурні особливості, ситуація обстеження, медикаменти).

8. **Рекомендації:** які методи обстеження (клінічне інтерв’ю, психодіагностичні методики, консультація суміжних фахівців) необхідні для перевірки гіпотез.

Висновок викладається коректною професійною мовою, без оцінних суджень про особистість пацієнта та без категоричних діагностичних тверджень, що ґрунтуються лише на візуальних даних.

Електронне навчальне видання комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному режимі

Павленко Ганна Володимирівна

Візуальна психодіагностика

Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи
здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
за спеціальністю 225 «Медична психологія»

В авторській редакції
Комп'ютерне верстання

Підписано до розміщення 23.10.2026. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 0,8. Обсяг 0,105 Мб. Зам. № 500/26.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна

Електронне навчальне видання комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному режимі

Павленко Ганна Володимирівна

ВІЗУАЛЬНА ПСИХОДІАГНОСТИКА

Методичні рекомендації до практичних занять
та самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
за спеціальністю 225 «Медична психологія»

В авторській редакції

Підписано до розміщення 23.10.2026. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 1,61. Обсяг 0,295 Мб. Зам. № 500/26.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна